

- 9) Задорожна І.П. Деякі особливості компонентів фразеологічних одиниць у німецькій мові / Задорожна І.П. // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць – Чернівці : Рута, 2000. Вип. 84 : Германська філологія – С. 136 – 142.
- 10) Задорожна І.П. Іменники в німецькій фразеології / Задорожна І.П. // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць – Чернівці : ЧДУ, 1998. Вип. 41: Германська філологія – С. 122–126.
- 11) Задорожна І.П. Сполучуваність соматизмів у німецькій мові / Задорожна І.П. // (Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць – Чернівці: Рута, 2001. Вип. 115 : Германська філологія – С. 69–79.
- 12) Задорожна І.П. Семантичні та сполучувальні властивості компонентів фразеологізмів у німецькій мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови”/ І. П. Задорожна. – Львів, 2003. – 20 с.
- 13) Задорожна І.П. Оцінний компонент конотативного значення німецькомовних фразеологічних одиниць зі словниковою позначкою «розм.» / І.П. Задорожна, І.А. Пахолок // Науковий вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка : Збірник наукових праць – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. Вип. 29 : Філологічні науки; т. 2 – С. 146–148.
- 14) Левицький В. В. Лексикологія німецького мови / Левицький В. В. – Черновці : Книги ХХІ, 2010. – 376 с.
- 15) Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови / Скрипник Л.Г. – К. : Наукова думка, 1973. – 280 с.
- 16) Телия В.Н. Фразеологізм и его лексикографическая разработка / Телия В.Н. – М. : Наука, 1987. – 156 с.
- 17) Чернышова И.И. Фразеология современного немецкого языка / Чернышова И.И. – М. : Высшая школа, 1970. – 200 с.
- 18) Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / Fleischer W. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1997. – 299 S.

УДК 81, 255'4

Пермінова А.В. (Київ)

СОЦІОКУЛЬТУРНА ПАРАДИГМА ПОЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Вивчаються соціокультурні параметри поетичного перекладу. У ній стверджується, що соціокультурні цінності перекладачів як представників певних мовних культур визначають особливості процесу метадиалоготворення. Дослідження виконано на матеріалі множинних українських перекладів американської поезії.

Ключові слова: соціокультурні параметри, поетичний переклад, метадиалог, літературна полісистема, асимптота.

Изучаются социокультурные параметры поэтического перевода. В ней утверждается, что социокультурные ценности переводчиков как представителей языковых культур определяют особенности процесса порождения метадиалога. Исследование выполнено на материале множественных украинских переводов американской поэзии.

Ключевые слова: социокультурные параметры, поэтический перевод, метадиалог, литературная полисистема, асимптота.

The article dwells on sociocultural parameters of poetry translation. It argues that social values internalized by translators as representatives of certain language cultures underlie the process of metadialog generation. The research is carried out using data from multiple Ukrainian translations of American poetry.

Key words: sociocultural parameters, poetry translation, metadialogue, literary polysystem, asymptote.

Метою пропонованої розвідки є доведення гіпотези щодо соціокультурної детермінованості перекладацьких рішень на матеріалі множинних поетичних перекладів одного першотвору. Актуальність дослідження засвідчена його розгортанням у руслі рецептивної теорії перекладу – вектору сучасного перекладознавства, спрямованого на вивчення перекладацької рецепції як специфічної метадиалоготвірної моделі реструктурування джерельних значеннєво-сміслових єдностей, особливості конфігурації яких значною мірою визначаються соціокультурними параметрами певного часо-простору.

Методологія дослідження розбудовувалася з опорою на лінгвосинергетичну (Н. Кузьміна, С. Єнікеєва, Н. Хруцька, Г. Москальчук, Н. Мишкіна, Г. Хакен), гештальт-синергетичну (Л. Кушніна), соціолінгвістичну (Ф. Бацевич, У. Крофт) парадигми, а також методологію деконструкції (Ж.Дерріда) та варіативності (Л. Х'юсон, Дж. Мартін). Одним із основних методів дослідження виступає трансдисциплінарна екстраполяція, що дозволяє переносити на ґрунт сучасного перекладознавства концепції, тактики та прийоми наукового пошуку, породжені іншими дисциплінами. Принцип екстраполяції уможливлений синергетичною природою науки: автопоезом ідей (синергетичним принципом постійного добудовування), рекурсією дослідницького поступу. Так, екстрапольований на площину нашої розвідки математичний термін «асимптота» розкриває

сутність еквівалентності в перекладі, яка характеризується ступенем його наближеності до першотвору. Усвідомлення асимптотичності як єдиноможливої форми співіснування джерельних та цільових текстів в онтологічному просторі літературної полісистеми дозволяє дійти згоди у полеміці щодо одного з найсуперечливіших питань перекладознавства – перекладності.

Ми вважаємо, що дисипативна природа джерельного поетичного твору [1] виявляється у його відкритості до іншомовних множинних рекреацій, які розгортаються як лінійно: шляхом пофрагментного транспонування значеннево-сислової тканини оригіналу на площину перекладу, так і нелінійно: шляхом реструктурування значеннево-сислових єдностей відповідно до аксіологічної ієрархії психосоціокультурної особистості перекладача [3]. Реструктуруванню передують деконструкція [2] значеннево-сислового потоку та уведення його в стан ентропії. Позитивний зворотний зв'язок задіяних у метадискурсивну діяльність когнітивних процесів впорядковує хаос відповідно до обраних перекладачем принципів реструктурування, що полягає у таких маніпуляціях стосовно носіїв джерельного смислу: 1) рекомбінації – розімкненні меж значеннево-сислових єдностей та їхньому перепакуванні як у безпосередньому контексті, так і транслінарно; 2) конденсації (стисненні) – виведенні деяких актуалізованих носіїв смислу в режим «неактивованих», що приводить до семантичного ущільнення та підвищення імпліцитності метапоетичного фрагмента; 3) експансії – переході неактуалізованих носіїв смислу в режим «актуалізованих», що сприяє збільшенню експліцитності у перекладі; 4) перестратифікації – зміщенні прагматичних акцентів у результаті метадискурсивної розполяризації джерельного значеннево-сислового ядра та периферії; 5) редукування – вилученні окремих носіїв смислу; 6) смислоприрошенні – уведенні додаткових носіїв смислу в результаті проектування на формально-змістову єдність першотвору психосоціокультурної особистості перекладача.

Апробація вищезазначених положень відбувалася у процесі комплексного перекладознавчого аналізу множинних перекладів американської поезії українською мовою. Дотримання принципів рецептивної теорії перекладу, що надає цільовому тексту статус повноцінного актанта приймаючої літературної полісистеми, а у його вторинності по відношенню до першотвору вбачає лише вторинність хронологічну, спонукало нас іти у зворотному (стосовно традиційного) напрямку: від перекладу (у нашому випадку – множинних перекладів) до оригіналу. Проілюструємо такий поступ, порівнявши переклади вірша Емілі Дікінсон «I died for beauty, but was scarce...» у виконанні 1) Олега Зуєвського (представника емігрантської гілки української літературної полісистеми) та 2) Дмитра Павличка. Читаємо у перекладах: 1) **Я вмерла за красу але// Почула у труні // Що хтось за правду впавши став // Сусідою мені. // «За що ти вмерла?» – він спитав. // Йому призналась я. // «А я – за правду – він сказав –// Тож – ти сестра моя!» І ми вели як земляки //Так бесіду удвох –// Аж поки й наші імена / Покрив одвічний мох [4, с. 117]; 2) **Я за красу помер але // В могилі сам лежу – // Десь по сусідству в цій землі // Той хто за правду вмер. // «За що ти вбитий?» – він спитав –// «Я за красу» – «А я // За правду – То одне і теж –// Так значить ми брати» –// І ніби родичі вночі // Розмову ми вели//Аж мохом заросли уста // І наші імена [4, с. 262].****

Ще перед тим як перейти до лексико-семантичного аналізу паралельних текстів із залученням структурних методів компонентного, дистрибутивного та трансформаційного видів аналізу констатуємо формально (ритмічну) конвергентність обох перекладів, що відповідає типовому для поетичних мініатюр Емілі Дікінсон чергуванню чотирьох - (1-й, 3-й рядки) та трьохстопних (2-й, 4-й рядки) ямбічних вервечок. У метапоетичній версії Олега Зуєвського також присутня прикметна для американської авторки схема римування АВСВ, що, припускаємо, частково пояснює можливість певного значеннево-сислової незбіжності, адже рима, як чинник самоорганізації поетичного твору, нерідко спонукає перекладачів іти на втрати.

Наступним кроком є застосування статистичних методів дослідження лексичної семантики задля визначення коефіцієнту лексико-семантичної конвергентності аналізованих версій метадискурсу, що дозволить нам виявити інваріантну зону джерельного змісту. З цією метою здійснюємо інвентаризацію та підрахування всіх конвергентних значеннево-сислових компонентів обох текстів, причому такими вважаємо як випадки повного лексико-семантичного збігу (виділення по тексту жирним шрифтом), так і випадки синонімічної рекурентності (виділення по тексту жирним курсивом), утвореною у результаті парафрастичних та пресупозитивних операцій. Далі підраховуємо загальну кількість лексико-семантичних одиниць у кожному тексті та обчислюємо коефіцієнт конвергентності за формулою:

$$K_c = \frac{Sc}{N_1 + N_2} * 100,$$

де K_c – шуканий коефіцієнт; Sc – сума конвергентних одиниць в обох текстах, а показники N_1 та N_2 кількісно відображають загальне лексичне наповнення кожного тексту відповідно. За нашими підрахунками, коефіцієнт лексико-семантичної конвергентності метатекстів авторства О.Зуєвського та Д.Павличка становить 87%. Застосовуючи математичний метод рекурсії, моделюємо схеми визначення коефіцієнтів повного збігу (або коефіцієнт самоподібності K_s), часткового (коефіцієнт асимптотичності K_a), та нульового (коефіцієнт дивергентності – K_d), Перший визначаємо за вищенаведеною формулою, де у чисельнику – сума самоподібних (однакових) лексико-семантичних одиниць в обох текстах. Відповідно: $K_a = K_c - K_s$, $K_d = 100\% - K_c$. Для зіставлюваної метадискурсивної пари вираховані параметри становлять: $K_s = 24\%$, $K_a = 63\%$, $K_d = 13\%$.

Виходячи з отриманих результатів, із високою ймовірністю припускаємо, що коефіцієнт самоподібності відображає оприсутнений в обох творах значеннево-сисловий інваріант прототексту. Дані щодо асимптотичності вказують на апроксимативність перекладацьких рішень, однак на цьому етапі залишається невідомим, хто з авторів метатекстів ближче підійшов до першоджерела. Так само коефіцієнт дивергентності, вказує лише на відмінність метатекстів між собою. Однак врахування зазначених параметрів буде помічним у виявленні психосоціокультурних особливостей оприсутнення перекладача у цільовому тексті.

Наступним етапом нашого дослідження є зіставлення кожної версії з першоджерелом та визначення коефіцієнтів лексико-семантичної конвергентності для кожної протометадискурсивної пари. Читаємо в оригіналі: *I died for beauty, but was scarce// Adjusted in the tomb, //When one who died for truth was lain//In an adjoining room.//He questioned softly why I failed?// "For beauty," I replied.// "And I for truth, -the two are one; //We brethren are," he said.//And so, as kinsmen met a night, //We talked between the rooms, //Until the moss had reached our lips, //And covered up our names.* [5]

Послугуючись методом ітерації, який полягає у повторному використанні випрацюваної нами формули в екстраполяції на іншу площину, встановлюємо, що коефіцієнт значеннево-сислової конвергентності твору Емілі Дікінсон та його перекладу Олегом Зуєвським становить 81%, причому параметри самоподібності, асимптотичності та дивергентності відповідно розподіляються за шкалою 52%, 29%, 19%.

Зіставлення джерельного та цільового текстів шляхом накладання їхніх структур, а також виділення зон повного, часткового та нульового збігу показало, що відмінність, увиразнена коефіцієнтом дивергентності, не торкається смислової домінанти першотвору, гештальттраєкторія якої розгортається за концептуальною схемою «трансформація буття через смерть за певну ідею – самотність – єднання – небуття». Лексико-семантичний аналіз перекладу із залученням методів компонентного та трансформаційного аналізу дозволяє нам стверджувати, що зазначений метатекст є прикладом смислового стиснення першотвору. Адже в перекладі додаються лише три лексико-семантичні одиниці («почула», «удвох», «одвічний»), тоді як решта симетричних та асиметричних (реструктурованих) значеннево-сислових єдностей скомпресовано відтворюють інтегральний (синергетичний) смисл першотвору. Дивергентність аналізованих творів здебільшого зумовлена трансформацією вилучення, яка викликана необхідністю створення ритмо-мелодійної суголосності, адже середня довжина слів української мови перебуває у співвідношенні 1:3 слів англійської мови. Звідси, виявлена апостеріорна дивергентність переважно спричинена апріорною міжмовною дивергентністю.

Наступну ітерацію проводимо в напрямку зіставлення першоджерела та перекладу, виконаного Дмитром Павличком. Коефіцієнт значеннево-сислової конвергентності зіставляваних прикладів прото- та метадискурсу становить 88%, тоді як самоподібність (фрактальність), асимптотичність та дивергентність виражаються відповідним співвідношенням: 64% – 24% – 12%. Закономірним видається те, що вищий ступінь самоподібності репрезентованого Дмитром Павличком твору Емілі Дікінсон компенсується нижчим ступенем асимптотичності та дивергентності у порівнянні з метапоетичною версією Олега Зуєвського, вищі відповідні показники перекладу якого частково пояснюються наявністю в ньому рими, як чинника самоорганізації твору.

Наступним кроком нашого дослідження є різновекторне взаємообернене порівняння зазначених зон самоподібності, асимптотичності та дивергентності всіх трьох актантів літературної полісистеми. Доцільним для здійснення такого аналізу є звернення до раніше виявленої нами концептуальної схеми розгортання гештальт-траєкторії джерельного тексту, що обмежує нашу пошукову сферу значеннево-сислових флуктуацій. Сюди потрапляють рекурентна у першотворі лексико-семантична одиниця – *"died"* та її контекстуальний синонім *"failed"*, що омовлюють ідею смерті, а також одиниці *"brethren"* та *"kinsmen"*, як лексикалізатори концепту «єднання». Значеннево-сислова проекція зазначених джерельних єдностей у стереоскопічний вимір перекладів увиразнює різні способи метадискурсивного реструктурування. Так, відсутність граматичної категорії роду в англійській мові логічно пресупонує гендерну амбівалентність дієслова *"died"*, що дозволяє українським перекладачам обирати спосіб його гендерного оприявлення шляхом контекстуального смислоприродження. Олег Зуєвський послідовно керується принципами прагматичної пресупозиції як на мікроконтекстуальному (адже авторкою вірша є жінка, і, цілком ймовірно, що поетична оповідь ведеться від її імені), так і макроконтестуальному. Уже як представник західної культури, в аксіологічній ієрархії якої гендерна рівність посідає один із чільних шаблів, Зуєвський виявляє стратегічну вірність як оригіналу, так і його соціокультурному середовищу, перетворюючи граматичне значення категорії жіночого роду, актуалізоване у відповіднику *«вмерла»*, на маркер прагматичного смислу. Обрана стратегія вимагає від перекладача послідовного дотримання. Тому смисловим актуалізатором сем «єдність», «спорідненість», закладених у значенні джерельної одиниці *"brethren"*, на площині аналізованого фрагмента метадискурсу виступає лексико-семантична одиниця *«сестра»*.

Натомість, Дмитро Павличко як представник питомо української виразно патріархальної культури вбачає у вірші подвійний мовленнєвий акт: перший як фрагмент поетичного дискурсу Емілі Дікінсон, другий як оповідь поетичного героя, з яким ототожнює себе і, відповідно, вирішує дилему гендерної відповідності у бік чоловічого начала. Такий крок дозволяє перекладачеві досягти повного значенневого збігу при відтворенні фрактальної одиниці *"brethren"* – *«брати»*, редукуючи при цьому прагматично пресупоноване жіноче авторство.

Оскільки мотив пошуку «рідної душі» наскрізний у творчості Емілі Дікінсон, репрезентативним для нашого дослідження є зіставлення способів оприявлення цього мотиву на площині аналізованих метатекстів обома перекладачами. Отже, не випадковим видається вживання Олегом Зуєвським одиниці *«земляки»* як контекстуального відповідника до лексеми *"kinsmen"*. Реструктурування джерельного значення відбувається шляхом редукування гендерної маркованості та заміщення семантичного принципу спорідненості при метадискурсотворенні. Знову даються взнаки аксіологічні фактори цільового смислопородження. Адже цілком зрозуміло, що, попри всі блага Заходу, емігрантська туга за рідною землею не вщухає. Тому для Олега Зуєвського як представника української діаспори вищим аксіологічним виявом спорідненості є спільність коріння. Щоправда, можливість буквальної контекстуалізації українського відповідника (зважаючи на те, що метапоетичні співрозмовники перебувають саме в землі) створює стохастичні ланцюжки асоціацій, що ще раз засвідчує нелінійність як співвідношень оригінал-переклад, так і дисипативність кожного актанту. Фрактальність образу землі у межах української літературної полісистеми простежується й у метаверсії Дмитра

Павличка (третій рядок першої строфи). Одначе, реструктуруючи джерельну одиницю “*kinsmen*”, перекладач виводить на текстову поверхню сему «родинного зв'язку» у прагматичному (смісловому) відповіднику «*родичі*», що у свою чергу засвідчує вищу значущість аксіологеми «родина» у питомо українській мовній картині світу.

Аналіз лексеми «*died*» в її метадискурсних проєкціях також дозволяє побачити інші аспекти соціокультурної «відмінності». Якщо у структурі оригіналу можливі смислові відтінки редукуються загальністю значення цієї одиниці, ужитою задля констатації переходу в «отологію небуття» без увиразнення його чинників, то в обох перекладах вбачаємо (хоча і асиметричну) конвергентність оприявлення соціально-історичних компонентів смислу. Метадискурсне реструктурування аналізованої джерельної одиниці перетворює її на точку біфуркації, значеннєво-смісловє розгалуження якої представленє відповідниками «*вмерла*»/ «*помер*», «*впавши*», «*вбитий*». Спільність історичного коріння обох перекладачів, апіорне знання того, що за правду не просто вмирають, а швидше вбивають, створює ефект концептуальної соціокультурної суголосності обох метатекстів та їхньої відмінності по відношенню до прототексту, авторка якого (попри намагання зрєктися зовнішнього світу), своєю творчістю прєсупонує цінності демократичного суспільства, де ціна свободи слова вимірюється силою самого слова, а не ціною людського життя.

Отже, виявлені в зонах асимптоичності та дивергентності випадки значеннєво-сміслового незбігу цільових текстів як між собою, так і у зіставленні з першоджерелом здебільшого пояснюються перестратифікацією апіорних смислів, а також смислоприрощенням, що призводить до апостеріорного оприявлення соціокультурних маркерів відповідно до аксіологічної ієрархії психосоціокультурних особистостей перекладачів. Такий висновок доводить висунуту нами гіпотезу щодо соціокультурної детермінованості реструктурування джерельних значеннєво-сміслових єдностей у перекладі. У подальших розвідках перспективним вважаємо реалізацію описаного алгоритму на матеріалі не тільки множинних перекладів окремих текстів, але і цілісних метапоетичних проєктів, присвячених стереоскопічному долученню творчості того чи іншого зарубіжного автора до царини української літературної полісистеми.

Література

1. Кушнина Л. Динамика переводческого пространства: гештальт-синергетический подход / Л. Кушнина – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 2003. – 232 с.
2. Derrida J. Des Tours de Babel / Derrida J./ translated by Joseph F. Graham. // Difference in Translation/ed. with an introduction by J.Graham – Ithaca and London : Cornell university press, 1985. – P.165–209.
3. Hewson L. and Martin J. Redefining Translation. The Variational approach. London – New York : Routledge, 1991. – 263р.
4. Дікінсон Е. Лірика / Емілі Дікінсон : пер. з англ./ упоряд. та передмова С. Д. Павличко. – К. : Дніпро, 1991. – 301 с.
5. Електронний ресурс www.poetryfoundation.org.

УДК 811.124

Петришин М.Й. (Івано-Франківськ)

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Досліджуються особливості латинських фразеологізмів з компонентом-зоонімом. Пояснено причини виникнення позитивних і негативних конотацій у прислів'ях та приказках зі згаданим компонентом.

Ключові слова: зоонім, прислів'я, національно-культурна специфіка, латинська мова.

Исследуются особенности латинских фразеологизмов с компонентом-зоонимом. Объяснены причины возникновения положительных и отрицательных коннотаций в пословицах и поговорках с упомянутым компонентом.

Ключевые слова: зооним, пословица, национально-культурная специфика, латинский язык.

The article is devoted to the investigation of the peculiarities of the Latin phraseology with component-zoonim. The reasons of appearance of negative connotations in the proverbs and sayings with the mentioned components are explained.

Key words: zoonim, proverb, national-cultural specificity, Latin language.

Чільне місце у фразеологічному фонді кожної мови посідають фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом. Назви тварин зустрічаються в міфології та фольклорі вже з найдавніших часів. Тваринам надавалося символічне значення, вони зображувалися як священні створіння, мудрі і пророчі істоти. Людина протягом віків співіснувала з тваринами, приручала їх, вивчала поведінку представників тваринного світу. Прагнучи дати характеристику своїй поведінці, почуттям, стану, зовнішності, люди порівнювали себе з представниками тваринного світу. Фразеологізми і паремійні одиниці з компонентом-зоонімом відображають багаторічне спостереження людини за зовнішнім виглядом та поведінкою тварин, передають ставлення людей до “братів-менших”, є культурно-